

Skara stiftshistoriska sällskap

Medlemsblad 2018:4 Årg. 26

Bibel tryckt i Skara

Biblia, thet är then heliga skrift på swensko efter then nya edition oförändrad, med concordantier och nödtorftigt register. Uppå kongl. Maj:tz nådiga tilstånd. Skara, H. A. Moeller, 1728. Thet nya testamentet eller Jesu Christi, wårs herras och frelsares nya förbund. Skara, H. A. Moeller, 1727.

Förordet är dagtecknat på Brunsbo den 1 oktober 1728. Nya Testamentet hade trycks redan 1727. Denna Bibel följde Swedbergs principer med en enhetlig och förenklad stavning. Den kostade bara 2 Daler Silvermynt för att så många som möjligt skulle kunna ha möjlighet att köpa den. Bakom bibelutgåvan fanns en ekonomisk välgörare i den göteborgske köpmannen Sebastian Tham.

Swedberg skriver i förordet att "en gudelskande själ... then her hafwer stora medel anwent på en bibels tryckiande här i Skara och then aflåter för halwa werdet emot andra af samma halt och storlek. Och är ther ofwan uppå sinnad at til wåra swenskar i America förähra ett ansenligt partie."

Swedbergs bibel är en av våra sällsyntaste bibeleditioner. Den är försedd med Swedbergs företal och anpassad efter hans stavningsregler. De flesta exemplaren skickades till församlingsmedlemmar i den svenska kolonin i Delaware, vilken lydde under Skara stift och biskop Swedberg.

De exemplar som idag kommer fram på bokmarknaden är oftast så hårt skurna, att Uppenbarelsebokens sista kapitel är defekta i ytterkant. Detta påstås här och var i litteraturen bero på att boklårarna var för små och man istället skar ner Biblarna. Om så var fallet kan inte bevisas. Men dess sällsynthet visar sig däri att biblioteket på Koberg saknar Skarabibeln. Boksamlaren Per Hierta på Främmostad saknade sex sidor i sitt exemplar och bibliofilen Thore Virgin hade ett exemplar i dålig kondition i sin samling. Så nog är Skarabibeln en sällsynthet.

Dödsdömda präster

Särestad kyrka

Dödsstraffet i fredstid avskaffades i Sverige 1921 och i krigstid 1973. Fram till början av 1800-talet var dödsstraff ett vanligt utdömt straff för grövre försyndelser. 1734 års lag stadgade dödsstraff för 68 olika missgärningar och de flesta avrättades genom halshuggning. Den siste som togs av daga på detta sätt i Sverige var rånmördaren Johan Alfred Andersson som halshöggs den 14 maj 1910.

I Skara stift har det åtminstone funnits två präster som blivit dömda till döden men ingen av dem kom att avrättas. Straffen omvandlades för den ene till 8 dagar fängelse på vatten och bröd och för den andre till livstids fängelse.

Carl Thyselius i Särestad

En av de dödsdömda var kyrkoherden i Särestad Carl Thyselius. Han var född i Vintrosa, Närke, den 8 maj 1768. Fadern var prost i församlingen (sedermera prost i Kumla och Hallsberg). Thyselius läste vid Strängnäs gymnasium och senare efter fyra års gradualstudier i Uppsala promoverades han till filosofie magister 1791. Året därpå prästvigdes han och blev skvadronspredikant vid Livhusarregementet och efter två år (1794) uppfördes han på förslag till Sköllersta konsistoriella pastorat genom ett kungligt "madatorial". Detta blev dock genom baronen och regentgunstlingen

Gustaf Adolf Reuterholms (1756–1813) ingripande återkallat. Historien hade kunnat stanna här men både dess bakgrund och fortsatta utveckling är märklig. I ett brev till Lars von Engeström berättar Hans Järta att Thyselius hade av ståthållaren på Stockholms slott De Besche mot 1000 riksdaler skaffat sig ett Kungligt promotorial till nästa lediga pastorat i Strängnäs stift. Hertig Carl som får reda på historien befäller baron Reuterholm att återkalla utfästelsen och då blir Thyselius desperat. Han har blivit av med en stor summa pengar utan att få något pastorat. Han skriver härpå ett brev till Reuterholm där han angriper både regenten, hertig Carl, och minister Reuterholm och yttrar att han inte väntat något sådant "under en vis regent, helst man ej hade exempel på dylikt i själva Kristian Tyranns dagar". Skrivelsen kom att betraktas som majestätsbrott och Thyselius grips, ställs inför rätta och döms till döden av Svea hovrätt! Straffet omvandlas senare till 8 dagars (enligt vissa uppgifter 14 dagar) fängelse på vatten och bröd.

Tydligt är inte domen så allvarlig. Efter avtjänat straff återfår han sin gamla regementspredikantsyssla och året efter utnämns han till kyrkoherde i Särestad, prost 1806, riksdagsman 1810, 1812 och 1815. Sistnämnda år får han även titeln teologie professor. 1817 flyttar han från Särestad och blir amiralitets-superintendent (den siste i denna befattning) och pastor primarius i Karlskrona. 1818 utnämns han även till teologie doktor.

Redan vid sitt tillträde av tjänsten möttes Thyselius av misstroende och senare stegrad till allmän ovilja till stor del på grund av hans högdragna sätt och stridslustna sinne. Han invecklar sig i ett flertal svåra strider gentemot kolleger. Efter ett antal uppträdanden i amiralitetskonsistoriet upplöser Kunglig Maj. detta och Thyselius får bara vara superintendent till namnet. Den 22 november 1833 avlider han i Karlskrona.

Johan Wilhelm Lundberg i Larv

Den 10 februari 1812 dömde Svea Hovrätt Johan Wilhelm Lundberg att "för efterrapning och utprängling av Riksgäldskontorets kreditsedlar mista ära och liv samt varda hängd". Ett tragiskt slut för en präst i Skara stift. Den 29 april blev han också "genom Konungens Resp. Befallningshafvandes handräckning" ställd inför konsistoriet för att "Prästämberet afklädas, med förbud och tillsägelse för honom att icke bruka Prästerlig dräkt, och än mindre med någon Prästerlig tjänst sig befatta, så vida icke Kongl. Majt af Nåd skänker honom Ämbetet tillbaka". Lundberg försökte genom olika böneskrivelser att bli satt på fri fot men dessa avlogs. Hans dödsstraff förvandlades till straffarbete, och han dör efter två år som fästningsfånge.

Vem var pastor Lundberg?

I Skara stifts äldsta matrikel från 1798 (sid. 85) återfinns han som pastorsadjunkt i Åsarps pastorat. Han var född i Skara den 3 december 1762. Fadern var borgare, Knappmakare och hade avlidit 1795. En hyllningsdikt finns bevarad till hans minne "Trenne syskons Avsked af deras fader, Knappmakaren Joh. Wilh. Lundberg, wid dess begrafning den 22 Mars 1795" (Sallander: Personversar tryckta i Skara under 1700-talet nr. 890).

Lundberg blev student i Uppsala 1784, vice kollega i Lidköping 1786, vid Tyska skolan 1787 och prästvigdes den 21 december 1791. 1804 avlägger han pastorexamen för att 1811 bli vice komminister i Larv. I ett interfolierat ex. av matrikeln

Larvs prästgård

från 1798 fann jag uppgifter om andra tjänster som Lundberg haft; "Skolmästare i Hjälsd d. 20 Juni 1896, Coministers Adjunkt i Böne 1802. Adj. i Undernäs 1805, Coministers adjunkt Fo 1806. Suspenderad s. å. på et halft års tid, v. Cominister i Wing d. 5 Nov. 1806. Past. Adj. i Larf 1807. Afsatt." Åren 1807 till 1812 finns han med all sannolikhet i Larv som adjunkt. Det är också här som han tappar kontrollen över sig själv och sitt liv. Kanske är det hustruns död (se nedan), suspensionen och den uteblivna befordran som gör honom vilsen?

I *Västgöta Nations matrikel 1780-1830* finns han med som nr. 2760 (sid. 25). Det anges att han ingick äktenskap 1797 med Gustava Ulrika Karlström, dotter till Ryttnästaren Gustaf Ulrik Karlström och Elisabeth Reenstierna. "Äktenskapet var lyckligtvis barnlöst." Hon blev besparad hans sorgliga slut då hon avled ett år före suspensionen. I samma matrikel anges: "silhoutterar, spelar och tigger 6 dar och predikar ibland". Ett negativt omdöme om Lundberg redan under studietid i Uppsala.

Han återfinns i *Skara stifts-tidning* den 1 april 1812 med följande skrivning: "Genom utslag den 13 sistl. Martii har Högtlofl. Kongl. Götha Hofrätt på det sätt afgjort de af. f.d.

v. Comministern J. W. Lundberg anförda Besvär öfver Laske Häradsrätts Utslag, rörande angifne olagligheter vid der den 11 Nov. 1810 hållne Comministers Val i Larf, att Valet blifvit fastställt och Lundberg, för der han. Såväl å Predikstolen som vid särskildre tillfällen, sökt förmå röstägande att kalla honom till Comminister, dömd till ett halft års suspension från utöfningen af Präst Embetet."

Västgötaförfattaren Johannes Sundblad skriver i en not i "Gammaldags seder och bruk" (1888) hur han i sin ungdom besökte en icke namngiven komministergård – troligen i Larv – där sonen i huset "omtalt, att 'adjuncten' hos någon av hans fars företrädare på ett litet gäfelrum blifvit gripen på bar gärning, då han var som bäst sysselsatt med att förfälska sedlar". Notisen antyder att Lundberg greps på bar gärning i Larvs prästgård! Vilken lantlig pastoral dramatik!

Lundberg har utfört ett antal gravyrer och silhuettporträtt under sin levnad. Somliga är mycket fina, andra mindre bra. Några av de bästa föreställer prästfamiljen Jungmarker i Habo, domprosten Brodd och professor Peter Hernquist i Skara. Hans kunskap om gravyr och silhuetter blir också det som driver honom att försöka sig på att förfälska Riksgäldssedlar. Denna kunskap blir hans fall. Han döms till döden och avlider som fästningsfånge 1814.

Gravyren av domprost Petrus Brodd i Skara är utförd av Lundberg 1794. Brodd var född 1682 och avled 1771. 1746 blev han domprost, en tjänst som han behöll till sin död vid närmare 90 års ålder. Herdaminnet ger ingen trevlig bild av domprosten och Warholm betecknar honom som "smutsigt girig". Omdömet har sin grund i att Brodd hade egen lånerörelse i Skara och betraktades som procentare. Även till sin svärmor lånade han ut pengar mot ränta! Sådana giriga människor brukar sällan få positiva omdömen av eftervärlden.

Johnny Hagberg

Om Lundberg finns att läsa i *Personhistorisk tidskrift* 1979, sid. 84-94

Västergötlands Fornminnesförenings tidskrift 1981-1982, sid. 189-229

Matrikel öfver Skara stifts prästerskap och Schol-betjäning 1798, sid. 85

Skara stiftstidningar den 1 april och 29 april 1812.

Om Brodd kan läsas i *Skara stiftshistoriska sällskaps medlemsblad* 2007:3

Medlemsavgiften för år 2019 är
100:– per medlem och år.

Ständig medlem avgift kr 750:–.

Bankgiro 5812-8166 eller PlusGiro 484 1842-0.

Artikularkyrkor i Slovakien

Exteriör av artikularkyrkan i Kezmarok från 1717 med den nya evangeliska kyrkan i bakgrunden. Foto:förf.

I Slovakien finns fem evangeliska kyrkor som går under namnet "artikularkyrkor", tre av dem ingår sedan 2008 i UNESCO-världsarvet "Träkyrkor i de slovakiska Karpaterna". I somras reste jag runt i nordöstra Slovakien och bekantade mig med den gamla träkyrkotraditionen, då besökte jag även artikularkyrkan i Kezmarok. Men vad är då en artikularkyrka?

En geografisk och historisk bakgrund är på sin plats. Slovakien utgjorde fram till 1920 "Övre Ungern" och var en del av det habsburgska imperiet. Efter turkkrigen på 1500-talet var Slovakien en av de delar av det ungerska kungadömet som inte hade hamnat i osmanernas händer, men däremot under habsburgskt styre från Wien. Hit retirerade betydande delar av den ungerska aristokratin. Reformationen fick ett starkt fäste i Slovakien, särskilt i de blomstrande, i hög grad tyska städerna, och bland de ungerska stormännen. De förra blev till stor del lutheraner, de senare kalvinister. Konfessionellt kom Slovakien att bli ett lapptäcke av katoliker, lutheraner, kalvinister, grekisk-katolska (främst bönderna i den rutenska östra änden av området) och judar. Slovakien var ända fram till andra världskriget en etniskt mycket sammansatt del av Europa, det är det i någon mån fortfarande.

Reformationens genomslag i Slovakien var en nagel i ögat på de habsburgska kejsarna som mot 1500-talets slut påbörjade en offensiv mot reformationen. Under 1600-talet präglades regionen av återkommande antihabsburgska uppror. Det var den ungerska högadeln som lade sig med den fattiga lågadeln, tyska borgare och bönder med understöd av turkarna för att pressa tillbaka styret från Wien. Särskilt framgångsrika var magnaterna Thököly Imre och Rákóczi Ferenc, som dock båda dog i turkisk exil, men sedermera blev ungerska nationalhjältar med påkostade mausoleer i Kezmarok och Košice. Inga av revolterna kom i slutänden att lyckas. Habsburgs makt bestod fram till 1800-talet. Men vissa konfessionella eftergifter gjordes för att lugna befolkningen. Kejsar Leopold I hade inte råd med både turkkrig och inhemska uppror. På landsdagen i Sopron (ty. Ödenburg) 1681 tillförsäkrades protestanterna i Ungern rätt till fri religionsutövning i "artikularförsamlingar", i enlighet med beslutsartiklarna 25 och 26. Det fanns dock ett antal villkor. Det fick inte byggas fler än två kyrkor inom respektive "komitat" (grevskap, dvs förvaltningsområde). De fria kungliga städerna, gruvstäder och gränsstäder fick lov att bygga en kyrka var, men den var tvungen att ligga utanför stadstullarna. Dessa "artikularkyrkor" fick inte ha några

torn eller klockor. De fick inte heller byggas av sten eller tegel, därtill fick ingen spik av metall användas. Således blev de renodlade träkonstruktioner, timrade eller byggda i korsvirke. Totalt byggdes 38 artikularkyrkor, bara fem är idag bevarade, tre står på UNESCO:s världsarvslista: Kezmarok, Leštiny och Hronsek. Först med Josef II:s religionsfrihet hundra år senare kunde evangeliska kyrkor byggas av sten inne i städerna, vilket då också skedde i många fall.

Den idag rätt sömniga, men än så länge pittoreska staden Kezmarok (ty. Käsmarkt, ung. Késmárk) ligger nedanför Höga Tatra och var ett centrum för reformationen i Övre Ungern på 1500-talet. Denna liksom övriga städer i denna del av Slovakien präglades länge av sina tyska borgerskap, "die Zipser". Stadens latinskola var en av de mest betydande i landet med sitt av Melancthon påverkade bildningsprogram. År 1687–1688 byggdes Kezmaroks första artikularkyrka direkt utanför södra stadsporten. Men den blev snabbt för liten. År 1717 kunde den ännu stående kyrkan invigas, byggd under ledning av timmerman Müttermann. Nybygget stöttades solidariskt av protestanter från hela Nordeuropa, bland annat upptogs kollekt i Sverige för ändamålet.

Kyrkan är uppförd med grekisk korsplan. För att ge sken av en stenkyrka är timmerväggarna utvändigt putsade och kalkade. De branta valmade takfallen med spåntäckning är helt i linje med hur Zipsertyskarna utformade taken på sina bostadshus (idag är de bevarade exemplen på detta snabbt försvinnande i städer och byar). Exteriören är med andra ord ganska enkel, vilket är typiskt för artikularkyrkorna. Den rymliga interiören är mer imponerande och har inte så lite gemensamt med den provinsiella barock vi möter i västsvenska kyrkor. Under typiska, breda, himmelsmålade brädvalv möter besökaren rikt snidade inredningar i färgstark barock. Träväggarna är i sin helhet målade med motiv ur bl.a. Trosbekännelsen. En av rummets verkliga klenoder är det historiska orgelverket, byggt 1719–1720 av orgelbyggaren Čajkovský från Levoča (ty. Leutschau, en annan sevärd Zipserstad). Med bänkar och sex läktare rymmer kyrkan hela 1 500 personer. På 1990-talet genomgick kyrkan en omfattande restaurering med ekonomiska bidrag från stat, stad och utvandrade Zipsertyskar.

Interiör av artikularkyrkan. Foto:förf.

Norr om artikularkyrkan står den nya evangeliska kyrkan från 1898 som är en märkligt orientalisk skapelse av danske arkitekten Teofil Hansen. Den resliga rosaputsade byggnaden med sin kampanil ritades som evangelisk kyrka för Jerusa-

Det historiska orgelverket från 1720 i artikularkyrkan. Foto: förf.

lem, men kom aldrig att bli verklighet där, därför erbjöds ritningarna Kežmarok. I kyrkan återfinns rebellen Thökölys grav, normalt behängd med mängder av ungerskfärgade kransar. Söder om artikularkyrkan står det gamla evangeliska läroverket med rötterna i den nämnda latinskolan. Här finns en av Slovaquiens rikaste och äldsta boksamlingar med bl.a. en stor mängd tidig pedagogisk litteratur. Här fick jag en visning av den ansvariga bibliotekarien som ensam har att förvalta detta kulturarv, som så när hade gått förlorat vid den ryska inmarschen 1944 då allt kastades ut genom fönstren. Några statliga bidrag för arbetet har biblioteket förvånande nog inte fått. Ett besök här kan varmt anbefallas.

Som avslutning kan nämnas att de slovakiska artikularkyrkorna är systrar till de tre schlesiska "fredskyrkorna" i dagens Polen. De byggdes i det då habsburgska Schlesien efter Westfaliska freden 1648 till följd av påtryckningar från Sverige. Syftet var även här att säkerställa den evangeliska religionsutövningen. De två kyrkor som bevarats är storskaliga korsvirkeskonstruktioner med liksom hos artikularkyrkorna ett enkelt yttre men desto mer påkostat inre.

Robin Gullbrandsson

Stiftskollekt

Årets stiftskollekt blev drygt 50.000 kronor. Stort tack.

Styrelsen

Det tryckta Ordet – medie-revolutionen för 500 år sedan

Utställningen på Västergötlands museum

Med text kan människan kommunicera över tid och rum. Men läsandet var länge ett privilegium för fåtalet, folk i gemen var analfabeter. Böcker var rariteter som nogsamts bevarades i bibliotek, ofta fastkedjade. Så såg det ut till tidernas största medierevolution, större än digitaliseringen. Världen hade sett mycket annorlunda ut om inte Johannes Gutenberg på 1400-talet uppfunnit konsten att trycka text på papper med lösa typer.

Boktryckarkonstens födelse vid stranden av Rhen – det dåvarande Europas "Silicon Valley" – ledde till en demokratisering av läsandet. Fler kunde skapa sig en egen uppfattning. Kunskap var inte längre ett privilegium för kyrka och makthavare. Nya tankar föddes och spreds med snabb fart. Vetenskapen och samhället blev sig aldrig mer likt. Det var renässansens, de stora upptäckternas och reformationens tid, början på den moderna historien. Boktryckarkonstens betydelse för utvecklingen kan inte överskattas.

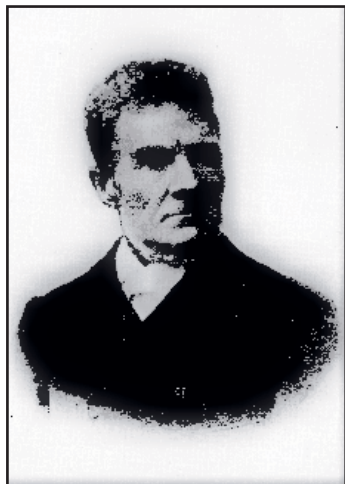
Välkommen till en historisk resa i det tryckta ordets värld. En värld som fortfarande präglar oss. Genom det tryckta ordet kan vi fortfarande möta människor från svunna sekel. Men hur mycket kommer vi själva att lämna efter oss till framtida generationer att läsa?

Utställningen pågår på Västergötlands museum från 24 november 2018 till 3 februari 2019.

Det första svenska trycket, *Dialogus Creaturarum optime moralizatus* (1483), är en sedelärande exempelsamling.

Ett kiliastiskt nedslag i Torbjörntorp

Carl Nyberg föddes i Tengene den 4 mars 1830. Som sjutton-åring började han på folkskoleseminariet i Skara, där han två år senare avlade examen med högsta betyg i sju ämnen. Han blev samma år folkskollärare i Åsle, där han stannade i tjugo år, tills han i början av 1870 tillträdde en motsvarande tjänst i Torbjörntorp, där han sedan förblev till sin pensionering i mitten av 1901. Han flyttade då till en dotter i Vårgårda, där han avled den 3 mars 1914.

Nyberg var mycket studiebegåvad och "tenterade" engelska och tyska för kyrkoherden i Slöta Claes Warholm. En motsvarande tentamen 1891 för lektorn i Skara John Stenquist i bibelkännedom, allmän historia, kyrkohistoria, grekiska, tyska och engelska resulterade i att han ansågs ha kunskaper i kyrkohistoria motsvarande dem som krävdes i präst- och pastorexamen. Bland annat detta gjorde att biskop Anders Fredrik Beckman 1891 gav honom rekommendation för anställning som Guds Ords förkunnare, där ett sådant biträde kunde vara önskvärt.

I sin »Lefnadsteckning öfver skollärare Carl Nyberg, upptecknad af honom själf» (tryckt i *Hågkomster från folkskola och folkundervisning VIII*, Stockholm 1946, sid 180ff) berättar Nyberg om sitt liv i ett mycket intressant tidsdokument. Ett av de mera utmärkande dragen i hans fromhet var tron på tusenårsriket (kiliasmen), framför allt baserad på kapitel 20 i Uppenbarelseboken.

Under en kortare tid efter sin examen innehade Nyberg en tjänst i Jung. Där träffade han en man som var känd under namnet kule-Lars. Denne inledde en gång ett samtal om de yttersta tingen, antikrist och tusenårsriket. Det senare hade Nyberg aldrig tidigare hört talas om. Det påverkade honom emellertid djupt. En dag kom han dessutom över en artikel av Johan Ternström i dennes *Den sjunde Basunen och det tredje We ...* (Carlshamn 1856). Ternström utvecklar där läran om tusenårsriket i anslutning till Würtembergpietisterna Johann Albrecht Bengel och Magnus Friedrich Roos.

Den natten fick Nyberg ingen sömn: "Då grundlades min outsläckliga lust för kiliasmen."

Under Torbjörntorpstiden fördjupades denna tro hos Nyberg, framför allt genom läsningen av två författare. Den ene var engelsmannen Henry Grattan Guinness (1835–1910), föreståndare för en missionsskola i London. Troligen gällde det skriften *Ljus för den sista tiden!: profetiorna om ändens tid, hedningarnes och judarnes tider, återställelsen af Juda rike, Kristi tillkommelse och det tusenåriga riket: historiska och profetiska studier* (Stockholm 1895). Den andre var professor Karl August

Auberlen (1824–1864) i Basel och hans bok *Profeten Daniel och Johannes uppenbarelse: En framställning af deras inbördes förh. / Öfv. af C. A. Häggglund* (Stockholm 1882).

Nyberg säger att nitet för "Jesu ljuvliga parusi" inte avtog utan tilltog i ljus och värme, trots att den inte delades ens av hans bästa vänner. I sina minnen återger han yttranden av domprosten Nils Josef Linnarsson och kyrkoherden Per Helander i Falköping. Den förre skrev: "Jag kan tyvärr ej omfatta Edert sälla framtidshopp." Och den senare: "Kiliasmen är en fantasi dock en mycket vacker sådan." Det var kanske inte så konstigt, eftersom till exempel den Augsburgska be-kännelsen i klara ordalag tar avstånd från kiliasmen.

Det var bara tre personer som enligt honom själv tycks ha delat hans uppfattning. Komminister Per Hasselrot i Händene hade lärt sig läran om tusenårsriket från Irvingianerna. Skolläraren A. Andersson i Slöta hade fått den från en missionär Fransson men hade samtidigt många skeva begrepp. Den tredje var kyrkoherde Elftmann i Lidköping. Under ett lärarmöte i Lidköping fick Nyberg tillfälle att sitta en hel kväll och utveckla sina idéer.

För övrigt fick han dock stå ensam, och inte ens hos sina närmaste vann han sympati för "sitt livs högsta uppgift", Jesu tusenåriga rike på jorden. Det är uppenbart att Nyberg verkligen längtade efter Jesu återkomst.

Men Nyberg var inte så ensam som han ansåg. Det var flera Skarapräster som delade hans millenaristiska tro, John Ternstedt och Fredrik Landahl för att nämna två av de mest namnkunniga.

Karl-Erik Tysk

Gamla Valamo

22/2-3/3 Det heliga landet med Fr. Felteheim

25-29/3 Helgonens Apulien med Matera
kulturhuvudstad 2019

6-13/4 Klippklostren i Meteora & Thessaloniki

22-29/4 Armenien med Bo Brander

29/5-3/6 Det Ortodoxa Moskva med Johanna Hansson

30/7-4/8 Nya och gamla Valamoklostren

Kontakta oss för info och bokning.

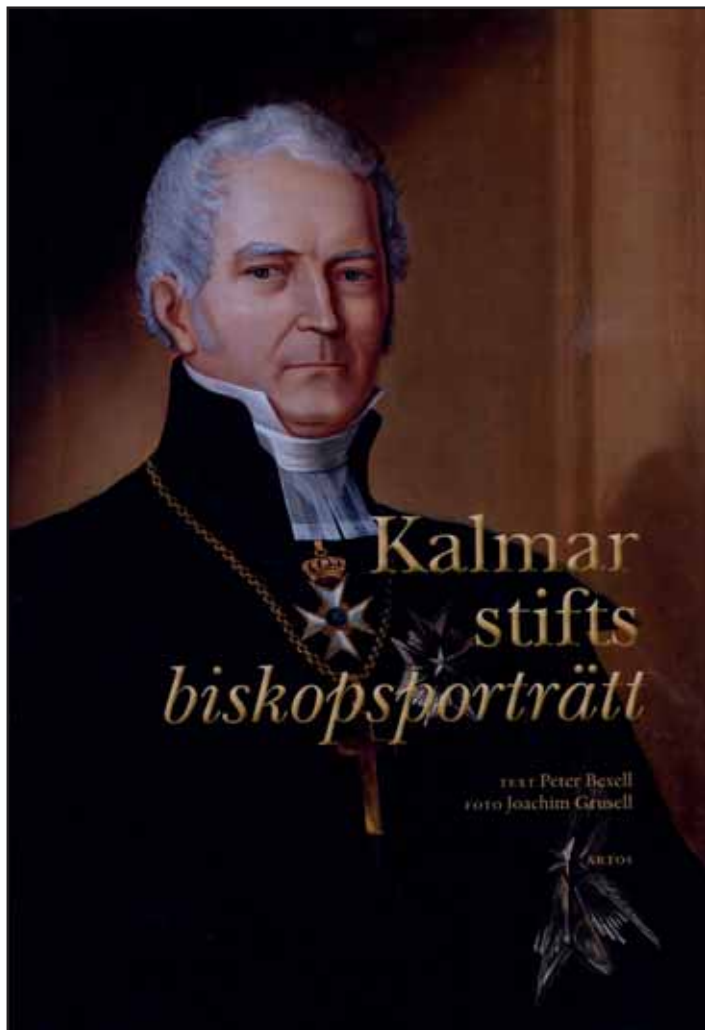
Tel 018-4444 533, info@pilgrimtravel.se

PILGRIM TRAVEL

**Beställ hem vår
katalog för 2019!**

Kalmar stifts biskopsporträtt

Kalmar stift existerade mellan åren 1603 till 1915. Den siste biskopen var Henry Tottie vilken avled 1913. Stiftet var redan då dödsmärkt och beslut var tagna att när endera biskopen i Växjö eller Kalmar dog skulle ett gemensamt stift bildas. 1904 bildades Luleå stift och riksdagen ville inte låta inrätta fler stift utan att något försvann. Det stod mellan Visby och Kalmar. Visby ansågs för avlägset och isolerat så nitlotten föll på Kalmar.

Kalmar stifts var från början en superintendentia, en häradsbildning som stod statsmakten nära. Bakgrunden var att Gustav Vasa ville bryta biskoparnas och stiftens inflytande och så tillsattes stiftschefer utsedda av staten. Beroendet till staten visade sig också däri att superintendenten inte utan särskilt tillstånd hade rätt av viga präster. 1678 blev superintendentian ett stift och superintendenten utnämndes till biskop. Ända fram till 1878 var också superintendenten respektive biskopen också kyrkoherde i Kalmar. Detta år inrättades en tjänst som domprost.

Den förste superintendenten var Nicolaus Petri. Han utnämndes 1603, biskop i Västerås 1606 och avled samma år. Av honom finns inget porträtt. Men från Johannes Petri Ungius som var stiftschef åren 1607 till 1617 finns ett målat porträtt. "Porträttet föreställer en rödbrusig äldre man med yvigt vitt hår och skägg, och Ungius ska vid sin död ha varit femtio år gammal".

Från Ungius till Henry Tottie finns samtliga stiftscheferna avporträtterade. De hänger idag i Minnenas hall utanför aulan i Stagneliusskolan, den skola som bär traditionerna från det gamla Kalmar gymnasium. Det är inte så märkligt att de hänger på ett gammalt läroverk då banden mellan skolan och kyrkan var starka i äldre tid. Mindre kopior har fotograferats

och finns på lämplig plats i Kalmar domkyrka.

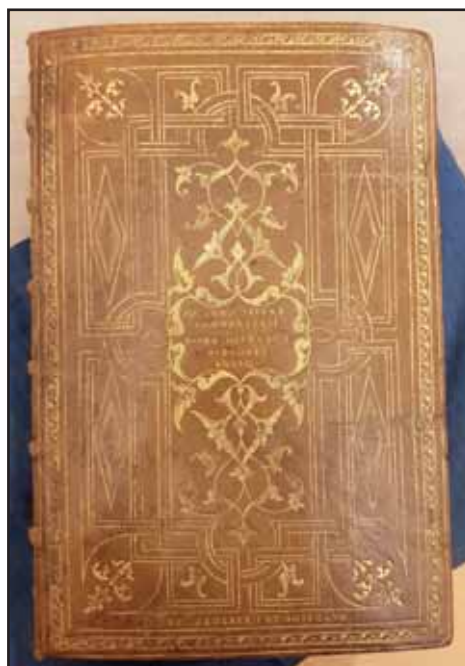
Omslaget till boken om biskopsporträtten pryds av den ståtliga biskopen Anders Carlsson af Cullberg. Han var född i Östra Strö i Skåne 1771 och kom 1798 in i statsförvaltningen. Han stod Gustav IV Adolf nära. 1820 utnämndes han till statssekreterare och föredragande i ecklesiastikärenden. Två år före detta hade han adlats av konungen och lade då till ett "af" i sitt namn. Som ämbetsman har han kallats "närmats perfekt outgrundlig". Han talade perfekt franska vilket gjorde närheten till den fransktalande konungen Karl XIV Johan enklare.

Han tackade nej till att bli landshövding men sa ja till den högre betalda biskopstjänsten i Kalmar 1830. Han prästvigdes dagen före sin biskopsvigning. "Som stiftschef var han framförallt en självständig och mycket smidig administratör." Han är i sitt porträtt iförd hög ståndkrage på kaftanen. Han bär kommendörstecknet av Nordstjärneorden om sin hals och under prästelvan. På prästkappan återfinns samma utmärkelse i tygkraschan. af Cullberg avled 1851.

Boken om biskopsporträtten är mycket läsvärd och fyller en viktig funktion i samma serie som stiftet i Uppsala, Skara, Karlstad och Göteborg före denna utgivit biskoparnas porträtt.

Johnny Hagberg

"Io. Grolierii et amicorum."

Den franske adelsmannen Jean Grolier de Sevèries (1479-1565) var en stor boksamlare. Böckerna i hans bibliotek lät han binda in i Lyon i mycket vackra band med karaktäristisk, geometrisk dekor i guldtryck. Längst ned på böckerna stämplades också hans exlibris, lydande "Io. Grolierii et amicorum" i guld, en fras som kan översättas med "Tillhör Jean Grolier och hans vänner".

Bandet omsluter en utgåva av Giovanni Nannis *Auctores vetustissimi*, tryckt av Silber i Rom år 1498. Förutom spår av slitage på pärmarnas utsidor är både bokband och tryck i ett utmärkt skick.

Groliers bibliotek skingrades 1675, och böcker från detta finns idag spridda på bibliotek runt om i världen – och här är ett exemplar på Uppsala universitetsbibliotek. Text och bild: **Helena Backman**

En brobyggare hyllas

Förbindelsegången på högskolans campus i Borås som lär bli "Birger Forells bro".

Ordet brobyggare återkom, när man den 22 september på ett storslaget sätt firade 125-årsminnet av Birger Forells födelse (han föddes den 27/9 1893 i Söderhamn). Firandet ägde rum i Borås, ett av de verksamhetsfält Forell hade som bas för sitt mångskiftande livsverk. Platsen framför Caroli kyrka heter "Birger Forells plan" för att erinra om att han uppehöll tjänsten som kyrkoherde i Borås Caroli församling åren 1942–53. I år var det kyrkan, staden och högskolan som i samverkan utlyste firandet, och det ryktas i Borås att den höga bro, som förbinder ett par av byggnaderna på högskolans campus, kommer att föräras Birger Forells namn. Detta ger ett synligt bevis på hans gärning som brobyggare.

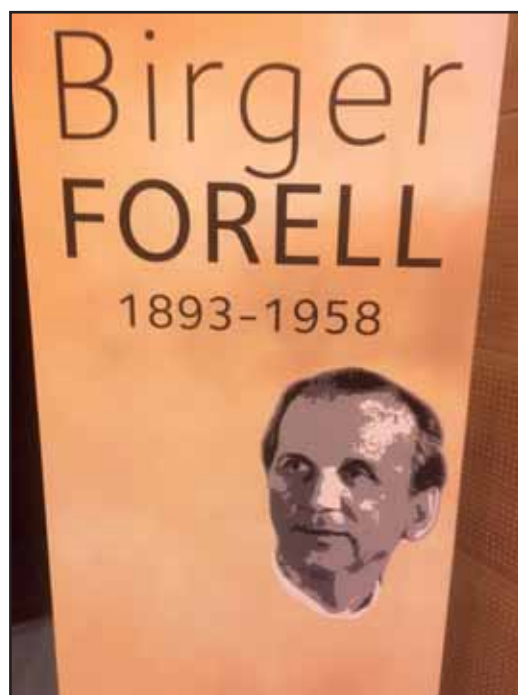
En stor åhörarskara samlades i Borås högskolas stora föreläsningssal för att först lyssna på docent Johan Sundeen, som de senaste åren ägnat en stor del av sin tid och kraft åt att tränga in i Birger Forells mångfasetterade arbete i tjänst åt utsatta, plågade och förödmjukade människor för att ge dem stöd, tröst och hopp. Sundeen lät oss en god stund se porträtten av två kända svenskar som gjort stora insatser i medmänniskors tjänst – Folke Bernadotte och Dag Hammarskjöld. Vad Birger Forell fick nåden att utträta ligger helt i paritet med deras insatser, skulle vi förstå. Ändå är Forell sorgligt lite känd i sitt hemland. I Tyskland står det helt annorlunda till. I år kommer han att hyllas både i Berlin, där han verkade som kyrkoherde i svenska Victoriaförsamlingen, och i Espelkamp, den stad som med fog kan sägas ha Forell som sin grundare.

Då Forell år 1919 anlände till Tyskland för att studera, blev han starkt gripen av det elände och den uppgivenhet som präglade det tyska folket. Deras land var stämplat som

förlorare när det stora kriget äntligen var till ända 1918, och i fredsfördraget från 1919 utpekades Tyskland som krigets tillskyndare. Detta grep Forell så djupt, att han för resten av livet kände sig befryndad med det tyska folket och dess kultur. Som brobyggare måste han berätta om vad som hände i Tyskland, inte minst när nazismen vann allt starkare gehör och slutligen ställde folket under ett terrorvälde. I rapporter och föredrag kunde han visa vad de mörka krafterna stod för, men även vittna om att långt ifrån alla tyskar gick i nazisternas ledband. I Berlin hade han en bas som öppnade kontakter; där kunde han också handgripligen hjälpa medmänniskor i trångmål.

I Borås kunde han gå vidare som brobyggare. Församlingen fick långa tider dela sin kyrkoherde med tyska krigsfångar i England, men på hemmaplan kom den att visa aktivt stöd för de medmänniskor i djupaste nöd, som Forell gjorde levande genom sitt vittnesmål. Inte minst Birgers hustru Calise stod i spetsen för ett imponerande hjälpprojekt. Sundeen talar i den bok han nyligen publicerat om "den generösa knallestaden". Man kunde säga att Caroli församlingshem liknade ett packhus med allehanda förnödenheter till det lidande tyska folket. Allt skulle skickas dit så fort stridigheterna tog en ände.

Forell insåg att det älskade tyska folket inte enbart var drabbat av materiell nöd. En svensk tidning vittnade om "boknöden". Nazisterna hade låtit bokbålen flamma. Nu måste i stället sådan litteratur som deklarerats få komma till sin rätt, och Forell ingrep med egna krafter att samla in böcker och leverera dem till krigsfängeläger i England. Ett led i samma anda – att med goda krafter hitta vägar till dem som drabbats av terrorn i nazismens Tyskland – var det "Europa i miniatyr" som Forell fick bygga upp på Gripenbergs slott i trakten av Tranås. På neutral mark kunde där tyska präster och andra intellektuella få njuta av välbehövlig rekreation men också konfronteras med kolleger och andra människor från länder, som stått under tysk ockupation. Sådana möten var inte lätta att inspirera till, men de kunde leda till stor välsignelse.

Välkomstskylten till högtiden i Borås den 22 september 2018.

Sundeen skildrar också "Jättefantasin som blev verklighet".

Det hände i ett ensligt beläget område i Nordrhein-Westfalen inte långt från gränsen till Holland med en väldig fabrik för tillverkning av förstörelsemedel som aldrig hade upptäckts av de allierades flygspaning. Där låg industribyggnader, som enligt segrarmakternas överenskommelse i Potsdam skulle sprängas. Platsen heter Espelkamp. Vid anblicken av det som där fanns såg Forell en ny aspekt i sitt brobyggande. "Jag har en jättefantasi i mitt huvud" anförtror han åt sin dagbok. "Vi skulle här kunna skapa ett helt samhälle." I stället för att bara ge bröd och kläder skulle man kunna få fram nya livsmiljöer av varaktigt slag. Där skulle hemvändande krigsfångar och flyktingar få sysselsättning. För att sätta ett sådant projekt i verket måste segrarmakterna övertygas, vilket stötte på oupphörliga hinder. Men till sist fann Forell en bundsförvant i självaste kommandanten för den brittiska ockupationszonen, generalen sir Alec Bishop, som 1947 medgav att Espelkamps industribyggnader skulle skonas. Det var dock inte givet att Espelkamp skulle utvecklas till en industristad. Redan ett år innan Forell kom dit första gången hade den evangeliska kyrkan i Westfalen påbörjat ett karitativt arbete där; man fick bland annat till stånd ett barnhem. Men Forell ville inte nöja sig med institutioner, om de än fyllde en viktig uppgift i efterkrigstiden. Han och hans norske medarbetare Olov Brennhovd ville enligt Sundeens ord "förhandla med tyska industrimän om att få unga män i arbete". Han hade genom sina möten med krigsfångar i England kunnat peka på Espelkamp som en hoppfull plats att börja med något nytt när de kom hem. Han såg människor med egna krafter och möjligheter och inte bara institutioner som skulle ta hand om dem som kom ur flykt och fångenskap. För att få till stånd sådana investeringar som krävdes knöt Forell an till en gammal kontakt från tiden i Berlin, direktören i koncernen I. G. Farben Max Ilgner, vars hustru Werna var svenska. Det var kontroversiellt, då Ilgner var dömd som krigsförbrytare i Nürnberg för samarbete med Hitlerregimen. Forell måste utstå hård kritik på hemmaplan för detta samarbete, men han ansåg att det var nödvändigt med Ilgners hjälp för att bygga upp Espelkamp. Detta skedde dock inte enbart med kommersiella krafter utan även genom "kristligt sinnade industrimän". Här gynnades en anda som ville integrera människor som tvingats att fly från traumatiska upplevelser. När Espelkamp 1958 funnits i tio år kunde staden beskrivas som "en levande och expanderande stad, som hade skänkt tusentals hopplösa människor en ny existens" för att citera biskop Sven Danell.

Det fanns ett antal gäster från Tyskland med vid högtiden i Borås. En av dem var prästen Hans Locher, som ägnat Birger Forells insatser för tyska krigsfångar i England ett så stort intresse att han skrivit sin doktorsavhandling om detta gigantiska arbete. Locher höll dagens andra föreläsning i just detta ämne. Han framhöll att Forell såg något uppfordrande i kallelsen han fick från den engelske biskopen George Bell i Chichester, förmedlad av den svenske ärkebiskopen Erling Eidem. Hans hustru stödde honom: "Du måste fara" förklarade Calise. Det betydde att han kom att vara tjänstledig från församlingen i Borås under en tredjedel av sin tid som kyrkoherde där. Det blev långa strapatser i ett krigsdrabbat land för att besöka de många fångläger som inrättats för att internera soldater från fiendesidan. Det gällde att sprida ljus i ovisshetens mörker, att ingjuta hopp hos dem som förlorat fotfäste i livet. Forell hade en vision av vad som måste komma som en framtid för det tyska folket. Han ville visa vad de som var fångar skulle kunna bli och ge i en stundande framtid. Förunderligt nog kunde han få till stånd "Ett nytt Tyskland

på brittisk mark" (Sundeen). I Norton Camp etablerades ett formligt universitet för att utbilda präster och lärare inför kommande uppgifter i hemlandet.

Den sista delen i hyllningen som Borås gav åt Birger Forells gärning blev en underbar konsert i Caroli kyrka. Där framförde Härlanda kyrkokör under ledning av David Molin Sergei Rachmaninovs "Vigilia". Det är ett körverk inspirerat av den ortodoxa kyrkans liturgi som tillkom 1915 under en tid då även människor i Östeuropa led svårt av krigets fasor och umbäranden. Även om dessa tongångar och det kyrkoslaviska språket knappast torde ha varit bekant för Birger Forell, blev det en värdig och gripande avslutning på en minnesvärd dag.

Allra sist delades det ut ett pris till Birger Forells minne i hans gamla församlingskyrka. Det kändes självklart att priset skulle tillfalla Johan Sundeen. De 10 000 kronor som han fick förutom äran kommer säkert väl till pass i hans stora projekt att presentera den monografi över Birger Forell som ännu saknas på svenska språket. Men han avslöjade att han skattade en gåva han redan fått på vägen in i Birger Forells livsverk, nämligen vänskapen med Calises och Birgers son Urban Forell. Tidigare under dagen hade Sundeen delat ut vad han ser som andra etappen på vägen till sitt mål, en skrift i Borås högskolas serie "Vetenskap för profession" med titeln "En utsträckt hand till masseländets land". Redan den innehåller en rik källa till behövlig kunskap om en stor svensk i medmänniskors tjänst. Skriften avslutas med ett omdöme om Birger Forell av en boråsare som kände honom väl, Bengt Ingvar Ekman: "Om någon förtjänat att bli en symbol, en legend, skulle det varit Birger Forell. Men i sitt svenska hemland levde och dog han i relativ obemärkthet. För honom själv var det lyckligast så."

Lennart Nordquist

Fromhetsglimtar ur en släktrörika

Maria Fistulator Seth

Med åskådlig kraft kan det hända att man under sysslandet med släktminnen, genomläsandet av gamla brev eller upptecknandet av halvt bortglömda hågkomster plötsligt kan fånga ett och annat smådrag som kastar en glimt, ja, ibland ett klart ljus över fromhetsliv och fromhetsdrag inom ens egen släkt. De i regel rätt stereotypa anteckningar i kyrkböckerna kan någon gång avbrytas av ett rent personligt vittnesbörd om en bortgångens liv och tro; ett gammalt brev kan i enkla meningar vittna om det sursum corda, som burit fram en människa genom mödor och skiftelser; ett i släkttraditionen muntligt bevarat uttryck kan låta en för länge sedan död och gången bekänna för sentida ättlingar om vad som för honom var det enda nödvändiga. Efter några generationer är ju i de flesta fall ett namn och ett par årtal snart sagt det enda som återstår av en människas hågkomst. Med vilken tacksamhet, med vilken glädje mottager då icke den släktintresserade varje litet drag, som är ägnat att i någon mån låta en släktgestalt åter leva upp eller ge antydning om en livsriktning och livstro, som gav den sin prägel. Envar som något ägnat sig åt sin egen släkts gångna medlemmar är säkert villig att av hjärtat skriva under vad här sagts.

Till Göteborg kom omkring eller närmast efter år 1620 släkten Seth. Dess äldste kände stamfader var köpmannen Andries Seth, som tillhörde den Tyska församlingen i Göteborg men troligen själv var holländare. Holländska var under alla förhållanden hans hustru Dorteia Aambeck, med vilken han ingick äktenskap 21 oktober 1627. De blev stamföräldrar för en stor och vittgrenad släkt, som alltjämt fortlever i en borgerlig, en adlig och en grevlig gren, vilka alla har gemensamt ursprung i en av makarnas söner, råd- och handelsmannen Rutger (Ratke) Seth och hans hustru Maria Fistulator.

Om Andries och Dorteia Seth känner man föga mer än torra data i kyrkböckerna, men man vågar nog utgå ifrån

att de var goda representanter för de tyska och holländska inbyggarna i den nyanlagda staden vid Göta älv. De hade inkallats av Gustaf II Adolf och för många, kanske i de flesta fallen, var det för att finna en fristad för sin tro som de flyttat över till det främmande svenska landet. Levande och stark levde också denna tro länge kvar hos deras efterlevande, enligt vad många källor vittnar. Duktiga, driftiga och nyttiga medborgare blev de även i sitt nya hemland, och i vår kulturhistoria möter man deras namn snart sagt i varje avsnitt. För Göteborgs utveckling och trivsel har dessa Gustaf Adolfstidens immigranter betytt alldeles särskilt mycket.

Lika lite som om Andries och Dorteia Seths inre liv känner man till beträffande deras son Rutger Seth. Man vet endast att han var en verksam, mycket betrodd och mycket driftig man, därtill genomhederlig och rättskaffens. Om kyrkligt intresse och inte endast om allmänt förtroende vittnar kanske att han redan som 26-åring var "diaconus" (väl närmast kyrkvärd) vid Tyska kyrkan, och kanske får man utläsa ett dylikt intresse i det faktum att två av hans söner blev präster. Vid endast 45 år rycktes han bort från maka och stor barnskara. Hans änka, Maria Seth, f. Fistulator, överlevde honom med inte mindre än 41 år. Om henne är i dödsboken på tyska antecknat något av det vackraste man gärna kan läsa i de gamla kyrkböckerna. Där står nämligen: "Den 19 juni 1717 blev fru Maria Seth begravd i sitt 81:a år. Hon var en rätt Hanna i vårt tyska Sion. Hennes tal och hennes ögons ljus blev henne berövade omkring 7 till 8 veckor före hennes saliga slut, men hon behöll hörseln så att hon kunde höra och mottaga all tröst, vilken man tillsade henne."

En rätt Hanna i vårt tyska Sion.....Orden ger en vision av gammaltestamentlig fromhet och sluter sig utomordentligt väl till den bild man även i övrigt får av Maria Benedictidotter Seth. Ett alltjämt hos efterkommande bevarat porträtt visar henne som en ung, frisk flicka, kanske nitton, kanske tjugo år. Hon är klädd i en dekorativt vacker 1600-talsdräkt av holländsk typ, och i ena handen håller hon mot åskådaren en nejlika. Hon har ännu knappast börjat livet, det liv som skulle ge henne 41 års änkestånd. Under mera än fyra årtionden har hon gått i det djupa dok som hörde till änkedräkten.

Ett vackert eftermäle ges även åt hennes svägerska, fru Magdalena Seth, född Schmidt. Om henne läses i dödsboken, även nu på tyska: "7 december 1715 på aftonen blev begravd guvernementsskreteraren Herre Johan Seths äktäkaraste fru Magdalena Schmidt, hennes ålder 60 år och några månader. Hon var Guds rätta vän och hans ords tjänare, en himmelskt sinnad kristen, som fann sitt epitafium i Pauli ord i Fil. 3:20-21." De citerade orden lyder:

"Men vår umgängelse är i himmelen...."

De orden klingar också som en grundton för prosten Martin Seth, son till Rutger och Maria Seth. Man kan vara viss om att han bars fram dagligen i den fromma moderns bön. Kanske har hennes önskan varit att en gång få se honom som präst, och i så fall fick hon gudomlig bönhörelse. Den unge Martin, han var född 1659, hade under flera år flitigt och grundligt studerat vid Köpenhamns akademi och i Uppsala för att gå den lärda vägen, men någon tanke på att bli präst synes han inte ha haft. 1680 blev han informator för två söner till överste Gustaf Hård till Monäs, och under vistelsen i dennes hem bestämde han sig för att bli officer samt förberedde sig för detta yrke genom matematiska och fortifikatoriska studier. Martin Seth kom emellertid aldrig

att ägna sig åt officersbanan, ty hans liv fick oförmodat en helt annan inriktning. Härom berättar han följande i sin fragmentariskt bevarade självbiografi:

- ”Om hösten (1683) skulle hållas K. GeneralMunstring i Götheborg med åtskilliga regementen och ibland dem Skaraborgs infanteri, hwarföre jag, som föreslagen var till Fendrich vid Vadsbo Comp. till den ändan dit nederreste. Men samma morgonen, den 23 sept. 1683, då jag skulle gå genom munstringen, vardt jag af samtliga Hr Öfversten och Regements-och CompagnieOfficerare, som till den ändan hade församlat sig i Lars Jonsson gård vid Nyport i Götheborg, kallad till RegementsPräst, och fick samma afton Kongl. Fullmakt därpå. Jag var väl häröfver i förstone mycket bekymrad, men sedan jag märkte Guds synnerliga försyn och kallelse att utan min ringaste ansökning befordra mig till PrästEmbedet gav mig i Guds hand och vidare Hans omsorg, som mig behagar leda och härefter göra med mig hwad Honom godt synes.”

Ja, så gick det till när Martin Seth blev präst. Efter fortsatta teologiska studier i Uppsala prästvigdes han 1685 i Göteborg av biskop Wallerius. Man kan vara viss om att bland de närvarande befann sig den unge prästens moder, fru Maria, alltjämt följande honom med sina böner.

Här skall inte berättas om Martin Seths prästerliga bana, ty den ligger utom ramen för dessa anteckningar. Han blev en av Skara stifts märkligaste prästmän, som på flera områden gjorde alltjämt märkbara insatser. ”Hans herrliga predikogåfvor voro allmänt kända.” Han styrde sitt stora prosteri med fast hand. Han lät bygga om Habo kyrka och skapade därmed det tempel som blivit kallat Sveriges märkligaste träbyggnad. Vidare var han vitter författare med en rik produktion. Han utgav matematiska arbeten och författade en av samtiden högt värdesatt ”Rungård, thet ähr Behörig underrättelse om Wåra gamla Runor och deras läsning”. Viktigast och betydelsefullast är att han var en genomfrom man som helt präglades av föräldrahemmets varma kristendom. Genom hela hans liv och i allt vad han skrivit lyser detta fram. Ett vackrare exempel på karolinsk fromhet kan man svårigen finna.

I ”Wälförtjänst Ähreminne öfwer then i lifstiden Högährewördige och Höglärde Herren, herr Martinus Seth, Habo församlings och närliggande Contracts för detta berömmelige Kyrckioherde och Probst” heter det:

- Här lägges den i jorden nid
hwars wäsend all thess lefnads tid
har fromt och exemplariskt warit.
En trogen herde för Guds hjord,
en lärder Clerck uti vår nord
så vida rycktet nånsin farit.

Martinus het en dyr Guds man
som ränsadt Christna läran sann,
upprättadt the förförda Fåhren.
Martinus ock vår döde het
som Christi får med flit har lett
och kungjordt rätta herdasparn.
Si! Seth het Guds och Adams sohn
som framför allt war therom måhn
för otrons barn om tro predika.
Wår Seth sitt största nöje fant
när som en ifrig predikant
han fick för Herrens ähra fika.

Kanske säger dock mer om Martin Seths gammalfromma tro den av honom författade inskription som står under altartavlan i Habo kyrka. Den lyder:

Kom hit, min christen, kom, nu Jesus för dig setter
Uti welsignat Bröd och Win the liufsta retter:
Sin helga Lekamen och helga dyra Blod.
Men lät beredelsen thertil ock wara god.

Prosten Seth var gift med Johanna Kempe, vars far var kyrkoherde i Fågelås. På fädernet härstammade hon från skarabiskoparna Johannes Kempe och Sveno Svenonis, och genom sin mor, Ingrid Örnevinge, kunde hon räkna härstamning från släkten Vasa. I prosthemmet i Habo föddes inte mindre än tolv barn, av vilka de flesta – märkligt nog i denna den stora barnadödlighetens tid – nådde mogen ålder. Flera av dem därtill mycket högt. De sex sönerna blev allesamman militärer, och ingen av dem valde den prästerliga banan. Syskonen var goda representanter för karolinernas strävt manliga kristendom och bibeln lästes flitigt i den kammare, vars kanske enda prydnad på väggen var karolinervärjan. Men härom har källorna inget att förtälja.

Endast en av länkarna i den stora syskonkedjan bildar här ett undantag, nämligen Elisabeth Beata Seth. Hon har efterlämnat självbiografiska anteckningar, visserligen summariska men dock så pass personlighetspräglade att man genom dem klart kan skymta hennes fasta gudstro.

Elisabeth Beata Seth var näst yngsta barnet till prosten Seth. Hon var född 1703 och när hon 1781 avled hade hon sett icke endast sin far och sina tvenne män utan också sin son som innehavare av Habo pastorat i en obruten följd. Här låter vi henne berätta ur sin levnad:

- Anno 1731 den ? november ingick jag ett Christeligt ägtenskap med Kyrkoherden Hr Christj. Fogelmark, hwilken året därpå tillträdde pastoratet efter min Sal. Fader, hwilken afsomnade den 28 febr. forledne.

A:o 1732 d. 6 aug. föddes vår äldste son, Martinus kallad efter sin Morfader. Gifve Gud att han ock i Dess fotspår träda måtte!

A:o 1733 d 14 juli föddes vår Dotter Margareta, kallad efter sin Farmoder. Gud låte henne med dygd och erbarhet pryda sit namn!

År 1741 d 11 Maj behagade Gud skänka mig et bittert tåremått, då Han kallade efter en långlig sjukdom min k. Man, Hr Christj. Fogelmark. Jag var då Enka och mina 5 barn faderlösa.

A:o 1742 d 31 oct. Vände Gud mitt tårevattn i tröstevin och beredde mig et nytt giftermål med Kyrkoh. Christoph. Jungmarker i Habo pastorat. Då mände väl mitt Hus med 4 styfbarn förökas, men i den goda förhoppningen att Gud förmår så väl försörja flere som färre.

Det förtrostatsfulla och tillitsfulla draget i faderns kristendom går klart igen hos dottern. Det klara ljuset i natten får också vara slutvignetten på denna artikel, som icke avser att vara annat än vad rubriken utsagt: fromhetsglimtar ur en släkthistoria.

Utdrag ur en artikel av Hilding Wibling, som var chefredaktör för Barometern, i Växjö stifts hembygdskalender 1939.

Bearbetad av Anders Alberius

I utkanten av Västergötland

Istorps, Öxnevalla och Horreds kyrkor. Målning av kantor Oskar Larborn. Originallet finns i Ekås äldreboende i Horred.

Genom de senaste årens pastoratsregleringar har några pastorat överförts från Göteborgs till Skara stift. Det gäller Gällstad, Rommele och Kinnarumma pastorat som därmed återvänt till sitt ursprung. Göteborgs stift (superintendentia) bildades 1620 av ett stort antal församlingar i västra och södra Västergötland, som förut tillhört Skara stift. Till följd av frederna i Brömsebro 1645 resp. Roskilde 1658 inlemmades sedan Halland, som tillhörde Lunds stift, och Bohuslän, som tillhörde Oslo stift, i det nya stiftet.

Ett av pastoraten som 1620 fick byta stift var Istorps pastorat längst nere i sydvästra Västergötland i Viskans dalgång vid gränsen mot Halland. Sedan medeltiden har detta pastorat bestått av Istorps, Öxnevalla och Horreds församlingar. För många västgötar, särskilt för boråsarna, är Horred mest känt som ett samhälle där man måste lämna på gasen på väg ner mot Hallands badstränder. Själv hade jag förmånen att vara Istorps pastorats kyrkoherde 1978–2005.

Det centrala Västergötland präglades tidigt av kristen närvaro, något som de senaste årens utgrävningar i Varnhem har visat. Från landskapets centrum fördes det kristna evangeliet ut mot periferin. Tyskar och engelsmän konkurrerade om inflytande över det som blev Skara stift. Sedan tysken Thurgot, den förste biskopen, gammal och sjuk dragit sig tillbaka till Bremen, lämnades utrymme åt de engelska missionärerna. En av dessa var Osmund, som med stöd av kung Emund den gamle men ifrågasatt av Bremens ärkebiskop, var biskop från ca 1050.

Osmund tycks ha varit en energisk missionär. Ända nere i Halland, som då var ett utkantsområde mellan Danmark och Sverige, har det funnits traditioner om Osmund. Mest känd är den s.k. Asmunds källa i Sibbarp, där Osmund sägs ha döpt halländska hedningar.

I trakten mellan Sibbarp och Tvååker finns järnhaltig jord ur vilken man på den tiden framställde s.k. osmundjärn, som från hamnen i Galtabäck exporterades till England. Begreppet *Osmund iron* var under medeltiden vedertaget i England, men om det har något att göra med biskop Osmund går inte att avgöra.

Under sina resor bör Osmund ha färdats längs Viskastigen, den gamla färdvägen från Skara ut mot Hallandskusten. Då har han även passerat Istorp. Härledningen av namnet Istorp har man brukat förklara som en sammandragning av Ystatorp,

”det yttersta torpet” längs vägen, d.v.s. den yttersta bebyggelsen i Marks härad och därmed i Västergötland. Namnformen är känd från 1355. Andra namnformer är Istatorp 1403, Iisthorpa sokn 1419, Ytztatorp 1465, Ystorp sogn 1480, Istarp 1540, Istorp 1546. Ortnamnsforskaren Hugo Karlsson anser att Istorps kyrkby blivit namngiven som ett ”yttersta torp”, ett nybygge i förhållande till byarna Broby och Byslätt.

Jag skulle vilja föreslå en annan förklaring. Namnet kan ha att göra med namnet på den numera utdikade sjön Veselången, en utvidgning av Viskan, centalt belägen mellan Istorp, Horred och Öxnevalla. Sjön var förr i tiden själva livsvillkoret för bygden. Med sina sank stränder (sidvallar) gav den rikligt med hö som kunde föda kreatursbesättningarna över vintern. Dessutom fanns gott om fågel och fisk i vassarna. ”Vesa” är ett dialektord som betyder gyttja, sankmark, och är släkt med det tyska ordet *Wiese* (=äng). En parallell finns i Blekinge i Ysane socken som fått namn efter den numera utdikade sjön Vesan. En ”riktigare” namnform skulle då kunna vara Ystorp, d.v.s. byn vid Veselången.

Ut ur historiens dunkel

Någon gång under tidig medeltid byggdes kyrkor i de tre socknarna. Men om den tidens kyrkor och präster vet vi inget. Kanske finns uppgifter i Vatikanarkivet.

Den förste kände kyrkoherden hette Anders. Han är nämnd i Gustav Vasas registratur 1544.

Efter honom följde Torstanus Magni (Torsten Månsson). Han var född i Istorp ca 1524 och blev prästvigd 1546. Förmodligen fick han sin första utbildning av herr Anders. Efter att först ha varit kyrkoherde i Kalv blev han kyrkoherde i hemförsamlingen Istorp 1566.

Då pågick det nordiska sjuårskriget (1563–70). Det var oroligt i gränstrakterna mellan det svenska Västergötland och det danska Halland. En dansk trupp besegrade svenskarna på Öxnevalla hed, varefter danskarna stannade kvar och brandskattade trakten. Torstanus Magni tycks ha varit borta från pastoratet från 1567 ända till 1586. Kanske var han då krigsfånge hos danskarna. Men han kom tillbaka. 1593 undertecknade han Uppsala mötes beslut.

Magni avled 1614. Hans son Andreas blev kyrkoherde i Kalv. Dottern Elsa gifte sig med komminister Sven Olofsson i Öxnevalla och dottern Gunilla med kyrkoherde Bengt Svensson i Torestorp.

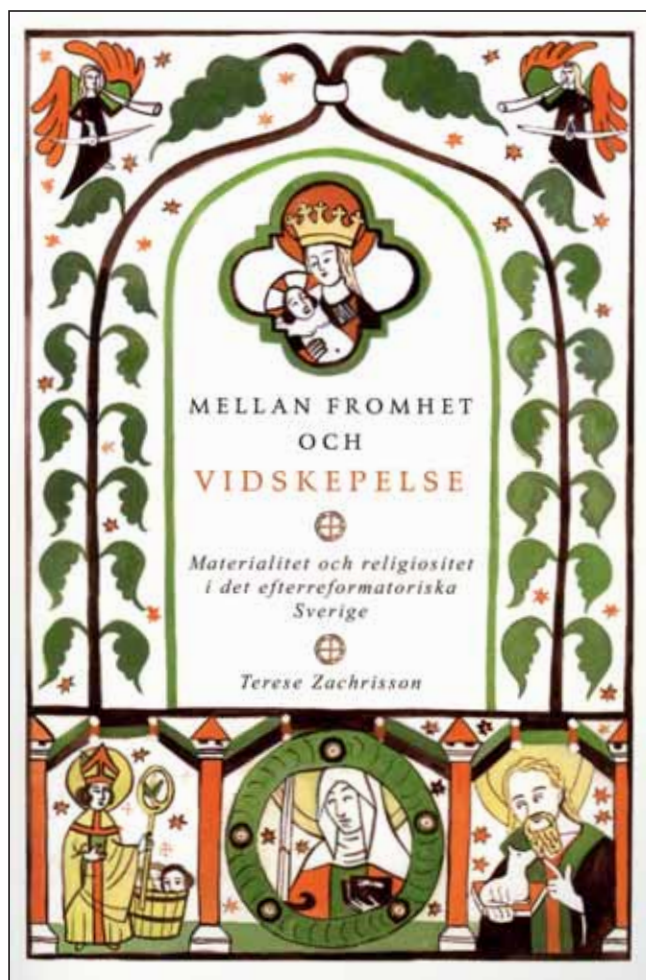
Sven Ekeblad var enligt Warholms herdaminne komminister i Gökhem år 1600. Han blev sedan kyrkoherde i Istorp och har då troligen efterträtt Torstanus Magni. Under hans kyrkoherdetid överfördes Istorps pastorat från Skara stift till det 1620 nybildade Göteborgs stift (superintendentia).

Ekeblads änka blev omgift med en ryttmästare. Dottern Märta Svendsdotter Ekeblad var gift med komminister Johannes Johannis Iser (Hans Hansson) i Väse härad i Värmland, som då tillhörde Mariestads superintendentia. En av deras söner, Matthias, född i Alster 1645, blev biskop i Västerås och stamfader för den adliga ätten Iserhielm. Namnen Iser och Iserhielm har dock inte något samband med Istorp utan kommer från Hans Hanssons far, handelsmannen Hans Iser, som var inflyttad från Tyskland.

1620 upphörde alltså Istorp att vara ett pastorat i Skara stift. Dess fortsatta historia tillhör Göteborgs stift.

Anders Brogren

Mellan fromhet och vidskepelse

Augustinus brukar lyftas fram som den som lägger den teologiska grunden i kristen teologi kring hur "undren" ska förstås, hur man ska förhålla sig till det som tycks gå utöver den "vanliga" ordningen. För kyrkofadern är Skapelsen det enda egentliga undret, i det ingår alltså återställelse, den stora restaureringen genom Kristi uppståndelse. I skapelseakten blev från början alla framtida möjligheter inristade i djupet av allt vara. Tyvärr blir mycket av detta genom tillvänjning vardagsmat för människan, de "dagliga undren" (solen, regnet, vinden, växandet, livet) tas lätt för givna, därför har Gud planterat *seminales rationes*, förnuftsfrön i allt vara, som kan åstadkomma effekter som skenbart går emot naturen.

Hela Skapelsen är ett stort och sammanhängande under och allt skapat manifesterar Guds kraft. De skeenden som tycks strida mot naturen gör det bara skenbart inte mot utan över den vanliga ordningen. En händelse som sker på grund av Guds vilja kan inte vara mot den ordning som har Gud som förutsättning. Allt som finns håller Gud i sin hand och förmedlar alltid sina budskap på förunderligt vis. Och det är värt att hålla i minnet att den "vanliga" Skapelsen är det stora undret.

I en avhandling från Göteborgs universitet av Terese Zachrisson *Mellan fromhet och vidskepelse* (2017), får vi veta mer om hur denna föreställningsvärld successivt och gradvis förändrades i Sverige genom reformationen. Avhandlingen är spännande och tankeväckande, den tycks bekräfta tidigare forskningsrön, det folkliga motståndet mot den nya ideologin, var omfattande och ett äldre synsätt bevarades länge.

Det tog lång tid innan de nya tankarna om Ordet, Tron och Skriften allena, det stilla lyssnandet i kyrkbänken, örats

primat, vann bredare förståelse. Avhandlingen visar förtjänstfullt på det stora folkliga motståndet mot mycket av det nya. Sidoaltaren tycks på många håll – så i Skara stift – leva kvar i mer än hälften av kyrkorna och det ännu 150 år efter reformationen (författaren visar övertygande att dessa länge hölls i gott skick med antependier, dukar och ljus). Ännu mot slutet av 1700-talet förekom det att Kristus- eller apostlabilder bars runt på åkrarna för bättre skörd. År 1794 omtalar kyrkoherden i Häggum, Skara stift, att församlingsborna höll sig med allehanda "vidskepelse" som ständigt korstecknande, en annan präst (från 1700-talets början) talar om "hemska kvarlevor av papismen". Vid biskopliga visitationer långt efter reformationen förvånades inte sällan visitor över helgonbilder som folket rörde, kysste, föll på knä inför, eller tog med fragment ifrån. Maria-fromheten tog sig många uttryck, vissa statyer kunde lånas hem inför en förlossning. Krucifixen efter vägarna visade sig vara svårare att avskaffa än man kunnat tro, även underhåll tycks ha förekommit, detta trots alla förbud.

Författaren har med stor flit identifierat mer än 280 sidoaltaren och runt 200 källor dit folk fortsatte att bege sig även efter reformationen, i vissa fall långt in på 1800-talet.

Präster som stammade från den trakt där de tjänstgjorde tycks oftare ha sett mellan fingrarna med folklig praxis, möjligen delade de själva en del sådana föreställningar, måhända ville de inte stöta sig med familjens religiösa värld. I Karlskyrka i Roslagen skylldes präst och församling på varandra vid visitationen 1641. Källa, relikier och uppmaningen över altaret om "Hjälp Maria" råkade bara finnas där. Ingen ville riktigt ta ansvar för detta. Svårast att avskaffa bland helgonen var de som hade förankring i såväl kyrkorummet (genom namn, bild, staty), i landskapet (genom en kultplats, källa), som i årsrytmen (minnesdag, dag för sådd, skörd).

Intressant är författarens iakttagelse om en "småskalig ikonoklasm" när bilder, statyer, föremål successivt plockades bort ur kyrkorummen. Hon menar att det inte kan förklaras enbart med förändringar i smaken utan handlar om en pågående kulturkamp, en rädsla för "papism" och "vidskepelse". En gradvis upprepningsaktion mer än en förändrad smak kan ha legat bakom kyrkornas nya utseende under 1600- och 1700-talen. Det tycks mig som om det viktigaste föremålet i den katolska tron, tabernaklet med Kristi lekamen, är ett av de föremål som tidigt tas bort ur kyrkorummet (troligen på de flesta platser under 1500-talet andra hälft), likaså försvinner rätt snabbt vigvattenskalarna. På så sätt blir kyrkorummet i grunden förändrat, trots kvarvarande äldre bilder och föremål.

Jag noterar med tacksamhet alla förteckningar över sidoaltaren, statyer, källor och liknande, men saknar ett personregister.

I slutet av avhandlingen noteras att det som nitiska lutherska präster gradvis lyckats bli av med, och där man till sist tycktes ha avgått med segern och fått bort alla dessa som man menade skenbart fromma ting och all denna som det tycktes förfärliga praxis, ändå bara är en parentes. Nu återkommer på bred front, pilgrimsresor, heliga bilder, radband, ljus, klosterresor och mycket annat: "Den heliga materialitetens död under modernitetens inbrott kanske inte var mer än en tupplur i en mångtusenårig historia."

Några händelser från Skara stift under 2018

Året började med att Skara stift fick ett nytt pastorat. Kinnarumma som ligger sydväst om Borås flyttade från Göteborgs till Skara stift. Pastoratet har omkring 6 500 invånare och här finns orter som Viskafors och Seglora.

Samtidigt som Kinnarumma välkomnades fick stiftet ta adjö till Norra Hestra som länge varit Skara stifts sydligaste utpost. Den församlingen är numera en del av Gislaveds pastorat och Växjö stift.

I januari vigdes fyra präster i Skara domkyrka. Det var Sanna Eriksson, Skövde, Ulrika Morén, Mariestad och Hanna Rudbrant, Herrljunga samt Rebecca Jansdotter Hultqvist, EFS i Brunnsnäs kyrkan, Ulricehamn.

I juni vigdes en diakon och två präster av biskop Åke Bonnier. De som vigdes till präster var Annette Börjesson, Vänersborg och Tina Haettner Blomquist, Trollhättan. Till diakon vigdes Carina Björklund, Töreboda.

Barnens dag i Mulseryd

Barnens dag i Mulseryd något utöver det vanliga

Barnens bibelutdelning

Babysång

Medarbetarmötet för ideella anordnades den 26 maj i Skara och hade närmare 500 deltagare. En solig dag fylld av seminarier inklusive att öva med den sydafrikanska kören inför den avslutande mässan i domkyrkan. Svenska Kyrkans Unga i Skara firade 25 år denna dag och bjöd på tårtkalas.

Uppenbarelsboken och talet 666

Vilddjuret i ett gammalt träsnitt

I Uppenbarelsboken kapitel 13 berättas om ett vilddjur, eller ett odjur som det översätts i Bibel 2000, som stigit upp ur jorden. Det är människornas fiende. Skildringen avslutas med en antydning om vem man syftar på:

Här behövs vishet. Den som har förstånd skall tolka odjurets tal, ty det är en människas tal, och talet är

666.

Det har genom tiderna gjorts otaliga försök att tolka vild-
djurets tal. Man kan börja med de romerska siffrorna. De är
ju helt enkelt vissa bokstäver, vilkas värden man adderar eller
subtraherar. De första bokstäver som används är, uppräknade
i storleksordning, I V X L C D. Adderar man dem får man
 $1+5+10+50+100+500$, som ger summan

666.

Resultatet uppmuntrar till att lägga ihop värdet av de
bokstäver i ett namn, som motsvarar siffror. Då borde man
ha lösningen till gåtan i Uppenbarelsboken, om summan
blir talet

666.

Tyvärr finns flera sätt att stava namn och att låta bokstäver
motsvara siffror. Ett exempel! Under kejsar Nero (54–68) in-
träffade en svår förföljelse av de kristna i Rom. En annan
förföljelse utbröt under kejsar Domitianus (81–96). Om
Uppenbarelsboken skrevs under Domitianus förföljelse,

där kejsaren tolkades som den återuppståndne Nero, och om
namnet skrives på nytestamentlig grekiska som NERON
KAISAR, så blir namnets talvärde

666.

Om man skriver namnet NERO blir talvärdet 616, som pas-
sar in på en textvariant. Men andra exegeter har andra tolk-
ningar. De ger också talet

666.

Den första bevarade tolkningen av talet 666 går tillbaka till
den grekiske kyrkofadern Irenæus i Lyon. Romarrikets för-
följelser av de kristna inspirerade honom till att med de gre-
kiska bokstävernas siffervärden tolka ordet LATEINOS, ro-
maren, som odjurstalet

666.

Under reformationstiden fick påvens anhängare ordet
LUTHERANOS att svara mot talet 666. Luthers anhängare
svarade med att ta påvens latinska titel «Guds sons ställföreträ-
dare», VICARIUS FILII DEI, och addera de tal som svarade
mot bokstäver. Försök själv! Rätt räknat blir det

666.

När kejsar Napoleon uppträdde ansågs han av många som
åsyftad i Uppenbarelsboken. Den svenske kungen Gustaf IV
Adolf utfärdade den 31/1 1807 en bestämmelse att kejsarens
efternamn skulle stavas Buonaparte, ty annars stämde nam-
nets talvärde inte med

666.

Under andra världskriget upptäckte någon att talet 666 passar
in på Hitler. I uträkningar ger man vanligen A värdet 1. Men
om man i stället ger A värdet 100, B 101 osv, så får man fram
den här uträkningen:

H.....101

I108

T119

L.....111

E104

R.....117

Hitler

666.

Värdet A = 100 är tydligen fullständigt godtyckligt valt. Den
som på grund av spekulationer eller annan anledning väljer
att i stället börja med A = 76 kommer att upptäcka att man
då får namnet på Hitlers propagandaminister Goebbels att
svara mot talet

666.

För att visa hur tveksamma alla här återgivna tolkningar är
vill jag avslutningsvis nämna att mitt eget namn Karl Bengt
Stolt med bokstävernas latinska siffervärden ger till resultat
textvarianten 616. Mitt förnamn med grekisk stavning Be-
nediktos och grekiska talvärden ger däremot talet

666.

Bengt Stolt

(Författaren är docent i matematik och teol hedersdoktor
vid Uppsala universitet)

Kyrkoherdarna i Fägre

nästan i paritet med släkten Meurling i Kristdala

Andreas Haraldi Fegræus den yngres gravsten

Släkten Meurling har rekord i att ha innehavt kyrkoherdetjänsten i Kristdala i Linköpings stift, från 1582 till 1953. Kristdala har sedan förts över till Växjö stift. Det finns faktiskt en motsvarighet i Skara stift med samma släkt som suttit som kyrkoherdar i Fägre pastorat från slutet av 1500-talet till början av 1800-talet. Släktkedjan börjar med Johannes Benedicti, som var kyrkoherde i Fägre 1575-1586 och slutar med Nils Drysen som innehade kyrkoherdetjänsten i pastoratet från 1790-1809. Johannes Benedicti efterträddes av sin son Haraldus Johannis som var kyrkoherde i Fägre 1588 till sin död 1619. Efter hemsocknen kallade sig barnen Fegræus. Två av sönerna efterträdde fadern, båda med namnet Andreas Haraldi Fegræus, den äldre var kyrkoherde 1620-33 och den yngre 1633-1666. Han son Harald Fegræus efterträdde 1667 fadern som kyrkoherde i Fägre och innehade tjänsten till sin död 1693.

Släktkedjan bröts tillfälligt genom Svenno Lyrell som var kyrkoherde i Fägre 1695-1706. Han var å andra sidan en tid förlovad med företrädarens dotter, men efter lägersmål med en änka upplöstes relationen. Efter Lyrells död kom släkten Fegræus tillbaka som kyrkoherdar i Fägre genom Haralds son Johannes som var kyrkoherde 1706-32. Han efterträdde i sin tur av Jonas Drysenius som satt som kyrkoherde i Fägre 1733-62. Han var gift med företrädarens dotter Maria Catrina Fegræus och på så sätt fanns den gamla prästsläkten kvar i Fägre. Efter Drysenius blev Jonas Victorin kyrkoherde i Fägre. Han valdes redan 1763 men kunde på grund av en process om valet inte tillträda förrän 1766. Han stannade i Fägre till sin död 1790. Han var också gift med företrädarens dotter Johanna Catrina Drysen, som i sin tur var dotter till

ovannämnda Maria Catrina Fegræus.

Den siste i denna släktkedja av kyrkoherdar i Fägre var Nils Drysen, som var son till den ovannämnde kyrkoherden Jonas Drysenius. Han var kyrkoherde i Fägre från 1790-1809. Han var bror till företrädarens hustru Johanna Catarina, som i sin tur var dotter till nämnde Jonas Drysenius och hans maka Maria Catrina Fegræus. Giftermålen mellan prästsläkterna går verkligen i varandra.

Enligt den gamla ordningen var pastoraten indelade i tre klasser och Fägre var ett rangpastorat och tillhörde klass ett. Pastoratet var konsistoriellt, vilket innebar att prästtjänsterna tillsattes genom val, men att domkapitlet (konsistoriet) utnämnde innehavarna. Det kan också nämnas att en av stiftets mest betydande och kända präster var John Ternstedt som utnämndes till kyrkoherde i Fägre redan 1884 och innehade tjänsten till sin död 1938. Under större delen av sin kyrkoherdetid hade han hjälp av adjunkter, som han fostrade med fast och säker hand. Han blev stiftets senior cleri, född 1844 och vid sin bortgång nära 94 år. Han är värd ett eget kapitel.

John Ternstedt

Fägre pastorat upphörde 2010 och ingår nu tillsammans med flera andra församlingar i en nybildad församling i Töreboda pastorat. När det gäller John Ternstedt kan nämnas att han skrev många skrifter i olika ämnen och att hans memoarer "Några anteckningar om mitt liv" gavs ut i nytryck 1999. Karl-Erik Tysk skrev också en intressant artikel "Mystikern i Fägre" i vårt medlemsblad 2008:1.

Min bok om Bengt Högrell: Högrells väg från vallpojke till kyrkoherde

Titeln på min bok har för avsikt att vara lite vitsig. I Olofstorp har vi Högrells väg, där de flesta boende är obekanta med vem namnet härstammar ifrån. De vet säkert att det stora gula huset som vetter mot deras väg är den gamla prästgården, men inte att den ritades av den första kyrkoherden i Angereds pastorat Bengt Högrell. Att han som liten vallade djuren på Högås, ett torp under godset Ettarp, under sin barndom vet man inte heller utan att ha kommit i kontakt med hans dagböcker. Där berättar Bengt Högrell flera gånger om det underbara barndomslivet med syskon, tamdjur och natur, blommor och fåglar, fiskafänge med bara händerna, skönheten i årstidsväxlingar och skördetid.

Det har ju funnits många präster här, så varför skriver jag om en av dem?

En del frågar om jag är släkt med honom, men så är det inte, även om jag efter en tid började känna igen Ortsnamn i dagböckerna, som även berörde min släkt. Min farmor (född 1862) kom från Enslöv, samma pastorat som Bengt Högrell och genom giften med min farfar (född 1848) kom hon att bo hela livet i Torups församling, det Torup där Bengt Högrell hade blivit missnöjd på Mjöberg. Min farmors far var en sådan man som Bengt Högrell hade en ambivalent inställning till, han var med på en vandring för att höra en sant troende präst (vilket var bra) och vid deras matrast innan återvandringen hem, beslutade vandrarna sig för att starta Hallsbo missionsförsamling och bygga eget missionshus (vilket var mindre bra).

När jag hade bott något år i Bergums församling och engagerat mig ideellt i församlingsarbetet, blev jag ombedd att sköta folkbokföringen, en liten timtjänst, då tre timmar i veckan. I kyrkoböckerna fanns listor på dem som varit vice pastorer, hjälppräster, under Bengt Högrells tid som kyrkoherde. Under kyrkkaffen och i andra sammanhang då man satt ner och pratade med äldre människor berättades det om tidigare präster i församlingen. En del var riktiga idoler och andra gnälldes det på, till exempel den "late och underlige" kyrkoherden Bengt Högrell. Har man ett tjugotal så kallade

"hjälppräster" så måste man ju vara lat!

Så en dag (kring 1990) ringde Dag Högrell till pastorsexpeditionen och frågade mig om jag kände någon som jag kunde sätta honom i kontakt med som hade träffat hans farfars far Bengt Högrell personligen. Det gjorde jag och bjöd hit Dag till en av de första församlingssöndagarna som jag arrangerade, med mat och program, och så fick han träffa Ingeborg Zackrisson, Arne Walemo, Manfred Magnusson och Thea Hansson, kanske någon mer. Dessa var sådana personer som i barnåren hade kommit med den första vårblomman och hälsat på kyrkoherden, och fått en slant eller blivit skickade till köket för att få en kaka.

Dag kom med en resväska full med dagböcker som såg riktigt spännande ut, men svårlästa. Många teckningar bl. a. porträtt. Dag hade nyligen ärvt dagböckerna efter sin far Tage och undrade vad han skulle göra med dem.

Jag hade fått en del avskrifter och kopior av "Barndomsminnen" och dagboksdelar. De sistnämnda hade jag lite svårt att komma överens med då jag kände på mig att mycket var fel i dem. Dag hade haft ALU-arbetare som hjälpte till att skriva av dagböckerna och de var säkert mycket snabbare på att skriva maskin än jag, men så fort de stötte på något på annat språk skrev de "hebreiska" och lämnade det.

Ibland var det helt klart hebreiska för att Bengt Högrell läste och ibland skrev en text från gamla testamentet, som ju är skrivet på hebreiska i original och en text på grekiska som är nya testamentets originalspråk, varje dag.

Min väg med Bengt Högrells dagböcker.

"Vad ska du med det där till" kunde jag få frågor om ibland. "Jag vet inte, jag sparar det", svarade jag. Efter ett tag hade jag tämligen tjocka buntar med sådant som Dag hade skickat. När jag hälsade på släkten i Fröslida, Torups församling, föreslog jag utflykter till Enslöv och Högås. Då för tiden fanns det en man, Nils Alexandersson, från Amböke, som gärna visade vägen och som visste hur alla var släkt med varandra. Han visade alltså vägen till Högås där trappstenen var kvar med några trasiga kökskär, där var inhägnader för djur och inte minst den underbara "dälden" där Bengt som barn hoppade mellan stenar och tuvor och plockade bär. Längs vägen fanns bäckar där jag undrade i vilken den unge Bengt fångade fisk med bara händerna.

När jag hälsar på släkten i Fröslida/Torup, vill min kusin gärna att vi ska gå på gudstjänst i Equemeniakyrkan i Sennan. Där har vi släkt liksom Bengt Högrell.

"8/7 1882 Man lät skjutsa mig i vagn till min bror Nils Petter å Stensfors, nära Sennan. Min brorsdotter Benedicta åkte hos mig. På Stensfors bodde min bror Nils Petter, hans hustru och döttern Nelly vackert vid Nissans strand i ett hus som nästan kunde kallas en villa. De hyr af en Bäckman som är byggmästare. (ur BH 1882)

Och ur "Boken om Sennan" s. 61: Nelly Peterssons affär. Pernila (Nelly) född 1868 i Enslöv bedrev affär och matservering på Oskarströms väg 28 (Pelle Kristenssons). Fastigheten som numera är riven var belägen strax norr om järnvägsövergången i Sennan. 8/7 1912 fick hon handelsrättigheter, där det uppges att hon bl. a. ska försälja eldfarliga oljor från mindre förråd samt giftiga ämnen och "färgstoffer". Nelly flyttade sin verksamhet till Åled under 1920-talet. (Sennans, Södra Nissadalens missionsförsamling, numer Equemeniakyrkan i Sennan.)

Så kom en dag när jag behövde höja nivån på mina akademiska betyg. Då kom dagböckerna och forskningen väl till pass. Av det jag tidigare hade studerat var det religionsvetenskap som jag hade flest poäng i, så där kunde jag bygga på med ytterligare studier, tentamina och så en uppsats om Bengt Högrell. Den fick titeln "Af allt fann sig mitt lynne väl" vilket berodde på att han hade nämnt det **en** gång, vilket roade mig, för annars fann sig hans lynne sällan väl.

Jag fick tillgång till ett rum på Universitetsbiblioteket, Humanisten, där en vagn med tre hyllor förvarades som valvån för min räkning i flera år. Under dessa år reste jag dit på kvällar, men främst lördagar och läste dagböcker och skrev av dem. Jag fortsatte med detta flera år efter att jag var klar med min magisterexamen för att det var så vilsamt att sitta där i lugn och ro och drömma sig bort till gamla tider och försöka göra mina egna inre bilder av hur det var på Högrells tid.

Efter hand stötte jag på svårigheter med läsningen. Jag upptäckte att Bengt Högrell hade skrivit namn med grekiska bokstäver, varför jag genast anmälde mig till en kurs i antikens grekiska. Det hade varit bättre med NT-grekiska och egentligen räckte det med att tyda bokstäverna för det visade sig att han inte skrev på grekiska utan endast använde bokstäverna.

Det kluriga var att Bengt Högrell till exempel skrev vissa partier på franska med grekiska bokstäver. Det hade jag antagligen inte räknat ut om jag inte hade läst franska. Han skrev mycket om "obstruction", "celle" och "beacoup" och "petit". Jag anade, eftersom jag i min ungdom arbetade på långvården att det kunde handla om hur magen skötte sig. "Celle" visade sig vara det svåraste ordet för mina moderna ordböcker, men så hittade jag en från 1800-talet och då fick jag bekräftat det jag redan trodde.

Obstruction = Förstoppning, att vara hård i magen, något som hindrar flödet. Celle = den här, men också selle = sadel mm. I grekiskan finns bara en bokstav för s och c, det gjorde ordet svårtytt.

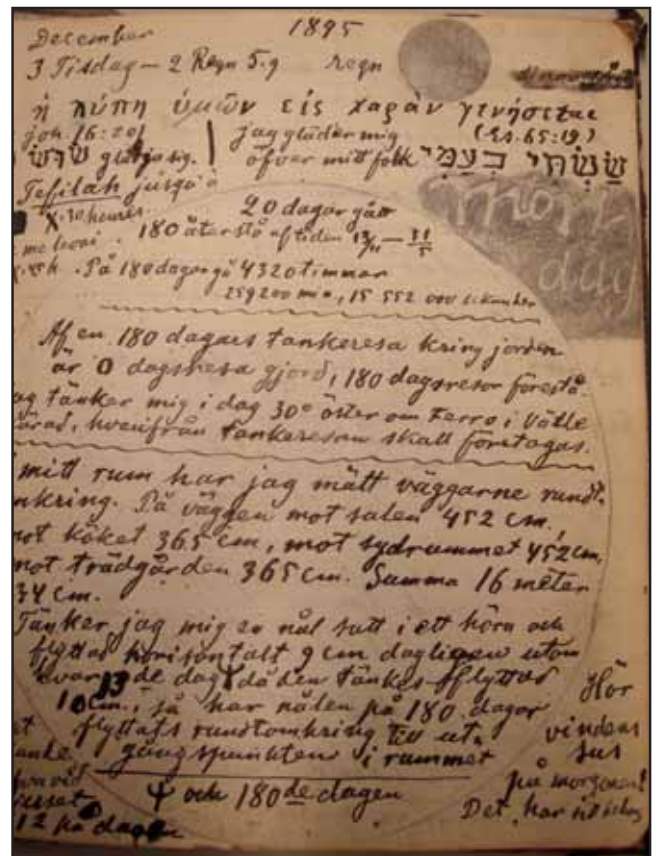
En annan sak som jag inte ville prata eller skriva om var att det ryktades att fru Högrell drack för mycket. En man sa att hans pappa hade varit dräng i prästgården och kommit hem och klagat över att det var så tråkigt i prästgården för prästfrun drack så mycket. Just de orden lät som mer sanna än andra rykten. I dagböckerna skrivs det om hur hon letar efter flaskor som gömts, hur hon faller och hur hon blir lig-gande och hur hon är grälsjuk på särskilt en av pigorna och stalldrängen som nekade att köra ibland. Flera perioder beskrivs sjukdomstillfällena som liknar någon som har delirium tremens. Eftersom Bengt Högrell hade kodat dessa berättelser och dolt dem genom att använda flera olika språk och skrivtecken kändes det överväldigande att ha räknat ut det, men också ansvarsfullt att bestämma vad som kunde spridas. Det hade säkert stor betydelse för Bengt Högrells glädje över och engagemang i Blåbandsrörelsen, nykterhetsrörelsen vars medlemmar byggde Bergumsgården, som tidigare kallades Blåbandslokalen.

Om man undrar över varför så mycket skrevs ner i dagböckerna om det nu skulle hemlighållas, tror jag att det var Bengt Högrells behov av att skriva av sig de svårigheter han upplevde. Men dagböckerna låg framme tillgängliga för många, men allt skulle inte läsas av alla.

Här ett avsnitt som gärna fick läsas:

"Läs upp fr predikstolen dem som betalt till trädgevär – inför listan i skolräkenskaperna – sammankalla Trädplanterings-sällskapet.

Trädgevär har fört mina tankar till Emils bysse, men troli-gen avses trädskyddare, wehr på tyska betyder bland annat

skydd. Något annat förslag? Bönderna i Bergum ville ta ner träd för att djuren skulle kunna beta fritt.

1874 söndag 10 sept 15 gr regn. STORA VATTENFLÖDET

Tidigt på morgonen började det regna, och regnade sedan oafbrutet dag och natt tills på måndagseftermiddag, då det började blifva litet uppehåll emellan skurar. Om natten till Tisdag regnade det mycket stort. Af allt det regnet kom en öfversvämning, så att ingen så stor sades hafva varit i mannaminne. En del broar gingo ut och vid andra blef vägen afskuren, så att igen kunde färdas fram med åkdon. På måndagen sågs föga folk utomhus. På Tisdag kom landtmätaren gående från Lerum och jag måste gå till Steken på en förrättning. Endast postbonden hade genom karlars biträde och med äfventyrligt besvär kommit fram. Ingen annan färdades med häst genom Bergjums socken dessa två dagar. Om onsdagen kunde folk ej komma till staden utan på omvägar, som några tagit. Gunsereds och Linnarhults broar, samt bron öfver Bingared bäck voro bortflutna. Wid Olstorps bro och begge broarne i Bua-redsmaden äfvensom i Heljered dal m. fl. voro obrukbara genom vägens afskärning. Ån såg ut som en elf. Krokarne stodo under vatten. Af kringelen på Nordg. syntes blott det öfversta såsom en ö i en sjö. En potatisåker på en af åkrokarne å Nordg. stod djupt under vatten och en stor del potäter sköljdes bara under det blasten af böljorna och strömmen rycktes lös, så att den sedan låg med obetydligt fäste i jorden. Nysådd råg led mycket.

14 Torsd. 15 gr. Uppehållsväder."

Vädret var viktigt liksom hur gamla olika träd kan bli, hur man lämpligen bygger en gödselstack, hur man gör ammoniakkrut, och mycket mer.

Ingegerd Forssén

B

Avsändare:
Skara Stiftshistoriska Sällskap
c/o Ulla Falk, Hattmakaregatan 10, 532 33 Skara

NYA MEDLEMMAR

Yngve Englander, Hägersten
Inghar Främberg, Lidköping
Daniel Kullenberg, Varberg
Göran Larsson, Göteborg
Mats Malm, Göteborg
Magnus Malmgren, Arlöv
Leonard Nilsson, Göteborg

Kristi födelse. Bokmålning av Jean de Berry, omkring 1400-1407.

Skara stiftshistoriska sällskaps
medlemmar
tillönskas en
God Jul och Gott Nytt År

Medlemsinformation

Årsavgiften är 100 kr. För ständigt medlemskap 750 kr.

Sällskapets PlusGiro: 484 18 42-0

Bankgiro: 5812-8166

SWISH 123 303 59 46

BIC=NDEASESS

IBAN-nummer:

SE94 9500 0099 6026 4841 8420

Alla ändringar vad gäller adress, titlar m.m skall meddelas registeransvarig Ulla Falk, Hattmakaregatan 10, 532 33 Skara
ulla.falk@svenskakyrkan.se

Skara Stiftshistoriska Sällskap

Hemsida: www.skarastiftshistoriska.nu

Stiftshistoriska sällskapets böcker kan beställas hos Johnny Hagberg, Tullportagatan 6 B 532 30 Skara

Tel: 0510-48 52 15, 070-550 00 98

E-post: jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se

Styrelse

Ordf. Johnny Hagberg, Skara
Vice ordf. Lena Maria Olsson Floberg, Fristad
Skr. Sten-Åke Engdahl, Örebro
Kassaförvaltare Gunnar Wilsson, Skara
Markus Hagberg, Skara
Helena Långström Schön, Skara
Stellan Wihlstrand, Hjo
Robin Gullbrandsson, Trevattna
Karin Nelson, Lovene

Redaktör för medlemsbladet:
Johnny Hagberg.

ISSN: 1103-3959

Tryck: Solveigs Tryckeri, Skara